

місяця духовним цінностям, національним ідеалам. Активізація негативнооцінного потенціалу мови програмувала відповідні тенденції в суспільстві. Експресивність мовних одиниць закономірно відбиває шкалу оцінок, цінностей конкретної історичної епохи.

Валентина Красавіна

ВІД МАЙДАНУ ДО МАЙДАНУ

Мова – це своєрідний музей історії певного народу, в якому зберігається його історична пам'ять, закодована у власних і загальних назвах, фразеологізмах тощо. Кожна епоха залишила в нашій мові словесні знаки, що виструнчуються на часовій вісі, зберігаючи у своїй внутрішній формі цілі згустки подій, людських взаємин, етапи культурного поступу нації. *Київська Русь, козак, Запорозька Січ, Руїна, гайдамака, січові стрільці, УПА, хрущовська відлига, Народний Рух ...*

Буремні події початку ХХІ століття – *Помаранчева революція* (2004 р.), *Революція гідності* (2013-2014 рр.), – ставши вже історією, збережуться в пам'яті багатьох поколінь не лише завдяки підручникам, переказам, легендам, літературним творам, а й як «мовні артефакти». Кожна із цих назв пов'язана зі словом *майдан*. Бо саме воно входить до назви центральної площі Києва, де ці події відбувалися найактивніше, – *Майдану Незалежності*, або *Майдану*. За часи історії незалежної України слово *майдан* переросло в символ, увійшло до складу неологем *Євромайдан*, *євромайданівець*, *автомайдан*. За визначенням онлайн-словника неологізмів та сленгу сучасної української мови «Мислово» номінація *Євромайдан* стала словом 2013 року. У Польщі «Gazeta Polska» назвала Людиною 2014 року весь *Майдан*.

Чи позначилася активність слова *майдан* на розвитку його семантики?

Словники тлумачать слово *майдан* так: 1) велике незабудоване місце в селі або місті; базарна площа; 2) те саме, що майданчик; 3) діал. лісова галявина; 4) діал. смолярня; 5) археол. стародавня могила, розкопана згори (ВТССУМ, 504). Перші

два значення вказують на нейтральність лексеми, інші – що слово належить до пасивного запасу лексики, але всі вони не розкривають таємниці сьогоднішньої популярності номінації.

Майдан – це соціально-історичний і мовний феномен, що має свою традицію. У вітчизняній історії про часи козаччини читаємо: «Посередині Січі був *майдан*, де відбувалися військові ради, навколо нього півколом стояли різні будівлі: військова канцелярія, пушкарня, майстерні, курені, в яких жили козаки» (Рибалка І. К. Історія України (частина перша) // <http://readbookz.com/books/200.html>). Саме в такому значенні це слово вживається в художніх історичних творах, наприклад у І. Нечуя-Левицького: *Де колись на майдані роєм гули на раді запорожці, там тепер паслася німецька череда*. Актуалізував цю лексему в літературно-мовному вжитку, але на позначення місця революційних подій початку ХХ ст., П. Тичина: пригадаймо відомий вірш «На майдані коло церкви революція іде...».

Слово *майдан* як топонім засвідчене для найменування 19 сіл (і не лише в Україні), а також як складник власних назв центральних площ у Харкові (*майдан Свободи*), Івано-Франківську (*майдан Шептицького*), Луцьку (*Театральний майдан*).

Проте лексема *майдан*, маючи історичну традицію, останнім часом обросла новими значеннями, конотаціями, увійшла в стійкі словосполучення. Це слово, набувши вищого ступеня узагальнення, лягло в основу не лише семантичних новотворів, а й словотвірних, – метафоризувалося, метонімізувалося. За ідеографічним словником нової лексики «Активні ресурси сучасної української номінації» (автори: Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк, Н. Ф. Клименко, В. І. Критська, Т. К. Пузирева, Ю. В. Романюк; К., 2013 – 416 с.; далі – АРСУН) слово *майдан* стало основою для творення близько 20 нових слів – іменників, прикметників, дієслів (С.173-177). Укладачі словника зафіксували ці мовні факти здебільшого за публікаціями в Інтернеті. АРСУН подає дві нові дефініції: 1. Акція протесту, виступ проти влади, режиму; 2. Дія, видовище, яке відбувається на Майдані Незалежності (АРСУН, 172).

У Вікіпедії слово *майдан* супроводжує близько 20 визначень, серед яких найзагальніше – ‘поле, поле битви, парк або площа’, а також найуживаніші похідні:

1) *Майдан Незалежності* (або просто *Майдан*) – ‘головна площа Києва, де відбуваються театралізовані, концертні вистави, народні віче, зібрання, масштабні акції протесту’. Наприклад: *Журналіст Ігор Волосянкін згадує, як усе починалося: «Ми оголошуємо початок революції!» – ці слова пролунали 1 грудня на Майдані у відповідь на побиття студентів під стелою 30 листопада. Вже наступного дня на Майдані стояли кілька сотень тисяч людей»* (Майданівці відмітили початок Революції Гідності // <http://ukrainka.org.ua/node/4993>);

2) *Майдан/майдан* – ‘масовий, неформальний народно-визвольний рух в Україні, зокрема проти антинародних режимів Кучми, Януковича та за громадський контроль над владою; форма самоорганізації великої громади’. Зокрема, один з репортажів журналістка Катерина Яковленко назвала “Майдан – це місто у місті: “Ватикан” в українському “Римі”, “куди можна прийти з роботи та з дому і відчутти себе громадянином, де можна знайти рідних за духом людей, вчитись та розвиватись. В Україні такої інфраструктури вже давно немає, куди можна було б приходити відпочивати та вчитись одночасно” (Майдан – це місто у місті: “Ватикан” в українському “Римі” // <http://www.day.kiev.ua/uk/blog/suspilstvo/teritoriya-sprokoou>). Через кілька років цей феномен можна пояснити й описово: *Майдан/майдан* – ‘феномен прямого народовладдя, який демонстрував високий рівень дисципліни, структурованості, організації своєї майданівської інфраструктури, навіть з елементами культурного дозвілля у вигляді відкритого університету та майданівської бібліотеки’ (Там само).

Пор. також похідні *Євромайдан* – ‘масові протести в Україні, що розпочалися 21 листопада 2013 року як реакція на рішення Кабінету Міністрів України про призупинення процесу підготування до підписання Угоди про асоціацію між Україною та Євросоюзом’ (інша назва – *Майдан*), пор. у тексті: *Новотвір «Євромайдан» переріс поступово в «Майдан», але з новим значенням, й охопив не лише Майдан Незалежності та кілька прилеглих вулиць і площ в центрі Києва, а всю Україну* (<http://uk.wikipedia.org/>); *автомайдан* (інша назва – *АвтоМайдан*, *Автомайдан*, *автоМайдан*) – ‘автомобільний марш протесту по Україні’ (АРСУН, 174, 177).

Як засвідчують аналізовані текстові матеріали ЗМІ, номінація *майдан* активізувалася ще під час протестного руху під назвою "Україна без Кучми" 2000 року. Саме тоді це слово уже вживалося на позначення 'форми вираження незгоди суспільства з правлячою верхівкою чи протесту проти певних законодавчих актів, що суперечили громадянській позиції'. Згодом з'явився *податковий майдан* ('масові мітинги та протести в Україні проти ухвалення Верховною Радою України проекту нового Податкового кодексу', листопад – грудень 2010 р.), *бензиновий Майдан* (березень 2011 р.), *кредитний майдан* ('вимоги громадян припинити спекуляції з курсом гривні та створити справедливі умови для виконання кредитних зобов'язань перед банками', з 2014 р.), *мовний майдан* ('протест проти прийняття законодавчих актів, що обмежували функціонування української мови як державної', липень 2012 р.), *фінансовий майдан* (грудень 2015 р.). Отже, основна сема усіх цих слововживань – 'протест', а саме слово позначає 'протестний рух';

3) *Майдан/майдан* – 'демонстранти на Майдані Незалежності в Києві в період з 22 листопада 2004 року до кінця грудня 2004 року, які брали участь у Помаранчевій революції, підтримуючи кандидата на посаду Президента України Віктора Ющенка'; 'учасник протестного руху'. Наприклад: *Апелює Майдан до силовиків і присягою, яку вони складали "не бандитській владі", а народу України (Саботувати не можна виконувати // Українська правда. – 2014. – 25 січня / <http://www.pravda.com.ua/articles/2014/01/26/7011309/>).*

Медійні засоби швидко активізували й "залучили" лексему *майдан* на позначення віртуальних майданчиків для спілкування в соціальних мережах. Наприклад, сайт «Майдан», «Газета Майдан», спільноти «ЄвроМайдан», «Майдан закордонних справ», «Майдан-SOS!», «Культурний майдан», «Майдан-PRESS», «МайданАрт», «Відкритий Університет Майдану», «Віртуальний Майдан» тощо. Учасники віртуальних полів, площ групуються за суспільними поглядами, активно дискутують, обговорюють гострі соціальні й економічні проблеми, зорганізують волонтерський рух, цілеспрямовану матеріальну допомогу тощо. У такому вживанні основне

значення інтернет-майданів – ‘форма суспільного діалогу’, ‘соціальна група’.

Повертаючись до вживання слова *майдан* у значенні ‘масовий, неформальний народно-визвольний рух в Україні’ (2 значення), наголошуємо на тому, що актуалізація в ньому протестної семантики та асоціацій зі способами організації козаків у Запорозькій Січі – сотні, стимулювали народження нових словосполучень – *самооборона Майдану, сотня Майдану*, пор.: *Базовою структурною одиницею “Самооборони Майдану” є сотня, що налічує від 70 до 150 осіб. Сотні можуть створюватись за територіальним та за екстериторіальним (профільним) принципом. Головна структурна одиниця сотні – десяток (рій) 8-12 осіб, які в свою чергу можуть об’єднуватись у чоту (3-4 рої)* (Статут Майдану // <http://diyaty.org/detailinfo/382>). За соціокультурними та рольовими ознаками під час так званого другого Майдану створювалися численні угруповання *жіноча сотня, мистецька сотня, салатна сотня*.

Скорботним символом Революції гідності стала група загиблих, розстріляних учасників протестних акцій у січні-лютому 2014 року на Майдані Незалежності та прилеглих вулицях, – *Небесна сотня*.

Події останнього року значно розширили асоціативно-образний ореол слова *майдан*. Актуалізовано вагомі цінності національної свободи, незалежності, волі, права, гідності. Тому в ряду символів другого Майдану (2013 – 2014 рр.) постало ім’я Тараса Григоровича Шевченка та його заповітні рядки ”Борітеся – поборете!”

Саме ж слово *майдан* стало вживатися у словосполученнях з високо патетичною конотацією, пор.: *Майдан нашої гідності, нашої гордості, нашого болю, нашої пам’яті, нашої історії, майдан наших душ та сердець, майдан нашого героїзму*.

Як бачите, з часом конкретне просторове значення слова *майдан* набуло статусу вторинної номінації системи моральних цінностей – чемності, взаємоповаги, правової поведінки, належного соціального рівня людини і под., наприклад: *У соціальних мережах поширюються картинки, на яких розміщені заклики дотримуватися правил цивілізованої поведінки. ”Майдан – це донести банку з-під “Pepsi” до смітника“*,

*"Майдан – це прибрати за своїм собакою", "Майдан – це паркуватися за правилами, навіть якщо не зручно" та ін. Поширив їх у Фейсбуці кийвський журналіст і дизайнер Богдан Гдаль. Саме це і є Майдан – кажуть їх автори. У коментарях до замітки знаходимо підтримку цих гасел та їхнє продовження в нових узагальненнях, що створюють бажаний ідеальний образ суспільства України, яке формується: "Майдан – це не тільки європейські зарплати, а європейська продуктивність праці! Майдан – це не давати хабарі за те, щоб "на халяву" отримати права. ...Майдан – це не погоджуватись з роботодавцем працювати по-чорному (нелегально), бо тобі особисто це зовсім невигідно. Майдан – це власна відповідальність за країну, це відповідальність і влади, і опозиції за стан в країні. Майдан – це активна громадянська позиція, що здатна домовлятися з владою, ставлячи конкретні вимоги, і здійснюючи ретельний і послідовний громадський контроль за роботою влади!'" Інший коментар: **Майдан** – це, насамперед, БУТИ ЛЮДИНОЮ, а не бидлом (<http://www.volynpost.com/news/25216-majdan--ce-prybraty-za-svoim-sobakoyu-ukrainciv-chat-pravyl-povedinky>).*

Як засвідчує мова ЗМІ, основа *майдан* стала одним із компонентів у системі словотвірних неологізмів. Крім наведеного вище *Євромайдан* (який перейшов у Майдан, а лексема стала вже історизмом), це *автомайдан* (майдан "на колесах"), *екомайдан* – 'рух за бережливе ставлення до навколишнього природного середовища', *антимайдан* – 'рух прибічників влади, противників європейської інтеграції і соціальних змін у суспільстві'. Від лексеми *майдан* утворено низку похідних слів на позначення учасників протестного руху: *майданівці*, *майданці* (асоціюється зі спартанці), *майданники* 'учасники протестного руху'; *майданство* збірн. 'протестувальники'; *майданування* 'перебування на майдані з метою відстояти свої права і свободи'. Зафіксовано також уживання субстантивованого прикметника із відтінком зневаги *майданутий* 'той, хто занадто перейнявся проблемами Майдану'.

Слово *Майдан* сьогодні вже стало інтернаціоналізмом. Пор. у російських ЗМІ: *Последнее время Майдан у всех ассоциируется с Украиной. Говорим Майдан, подразумеваем Украина,*

говорим Україна, подразумеваєм Майдан. И начавшийся 21 декабря 2013 Майдан не закончился и по сей день (<https://www.youtube.com/watch?v=AN51vZ-rDX4>).

Отже, слово *майдан* переросло в узагальнений образ *Майдану* як символу боротьби України за власну свободу, незалежність, гідність, через його призму концептуалізувалися морально-духовні цінності українського народу. У мовній і суспільній свідомості українців від часів козаччини до історичних подій початку XX і XXI століть витворилася стійка асоціативно-образна константа: *майдан* – це боротьба, протест, застереження про соціальну чи політичну небезпеку. Це слово перейшло із розряду загальних назв, як воно засвідчене у тлумачних словниках до 2004 року, у власну і набуло метафоричного та метонімічного значень.

Марина Навальна

ВІДОНІМНІ ЕКСПРЕСИВИ В МОВІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПЕРІОДИКИ

Серед нових мовних явищ останніх десятиліть особливо відчутні процеси утворення одиниць різного рівня від власних назв. Поява відонімних утворень зумовлена прагненням мовців образно назвати те чи те явище, дію, передати значеннєві відтінки або експресію, для вираження яких в українській літературній мові немає спеціальних засобів.

Дослідники сучасної української лексики наголошують на прагненні до оновлення й оживлення мовно-стилістичної сфери, намаганні відійти від канонів спілкування радянської доби в бік невимушеності, неофіційності, звичайно, з неминучим при цьому суб'єктивізмом мовця і сумнівами щодо доречності таких змін або й гострим їх неприйняттям у тих чи тих випадках з боку слухача й читача. Одним із перших помітних виявів прагнення до демократизації мовно-комунікативної сфери стала активізація способів іменування людей (Тараненко О. О. Колоквіалізація, субстандартизація та вульгаризація як характерні явища стилістики сучасної